

ПРИЛОЗИ

811.163.41'373

811.163.41'373.45

<https://doi.org/10.18485/kij.2020.67.2.4>

АНА Ј. ЈОВИЋ, докторанд*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 23.11.2020.
Прихваћен: 14.12.2020.

ХРОМАТСКА ЛЕКСИКА У РЕЧНИКУ ТУРЦИЗАМА АБДУЛАХА ШКАЉИЋА

Овај рад је посвећен лексици која означава боје у речнику „Турцизми у српскохрватском језику” Абдулаха Шкаљића. У раду се испитује који делови спектра имају највише назива за своје нијансе, како данас именујемо те боје и да ли говорници савременог српског језика заиста имају потребу да користе посебне називе за нијансе. Посебан акценат је стављен на називе за црвену боју које су користили говорници српско-хрватског језика у Босни половином 20. века и на оне које користимо данас у савременом српском језику.

Кључне речи: хроматска лексика, боје, турцизми, савремени српски језик.

О турцизмима и Шкаљићевом речнику

Турски језик је имао велики утицај на наш језик од 15. до 19. века. Утицај турског језика се највише огледао у језику наше администрације, војске, занатства и свакодневног живота. Српски језик је из турског језика позајмио не само

* ana.anchie@gmail.com

речи турског, већ персијског и арапског порекла. Све ове речи називамо турцизмима јер су у наш језик дошле преко турског језика. Турцизми су у наш језик дошли чак и пре турских освајања, тј. пре 14. века (Драгићевић 2018). Након толико векова присуства у нашем језику, очекивано је да се у фонду српског језика налазе турцизми које и данас активно користимо.

Турцизми су одувек били предмет интересовања лингвиста, лексикографа, других језичких стручњака, као и љубитеља језика. Потреба да се објасни значење турцизама који се активно користе и да се сазна више о њиховом пореклу је нагнао неке од њих да сакупе, систематизују, обележе и објасне турцизме које су народи на нашим просторима користили у народном и књижевном језику (Шкаљић 2015).

У свом предговору речнику турцизама, Абдулах Шкаљић наводи списак раније објављених радова о турцизмима са којима се сусрео током свог истраживања. Први такав подухват представља Вуков речник из 1818. године. Овај речник је најранији рад на проучавању турцизама. Након Вука низали су се радови и речници на ову тему. Ото Блау је објавио 1868. године дело *Bosnisch-türkische Sprachdenkmäler* у којем је представио велики број турских речи „које је сакупио као архаизме у босанском језику” (Шкаљић 2015). *Рјечник хрватског или српског језика*, у издању Југославенске академије знаности и умјетности, који је почео излазити у Загребу 1888. године, садржи велики број турцизама. У Сарајеву је 1881. године штампан мали речник *Турцизми у Босни. Тумач турским, арапским и персијским речима које народ у Босни и Херцеговини употребљује* је штампан 1895. године. Речник Ђорђа Поповића *Турске и друге источњачке речи у нашем језику* је објављен у 59. књизи Гласника српског ученог друштва. Шкаљић истиче изванредан допринос студијама доктора Франца Миклошича који је своје студије објавио два пута у две свеске. Прва студија је објављена под насловом *Die türkischen Elemente in den südost-und osteuropäischen Sprachen*, док је друга насловљена *Nachtrag*. Затим су Теодор Корш и Фридрих Крелиц-Грајфенхорст објавили критичке приказе Миклошичевих радова и употпунили његова дела. Југославенска академија знаности и умјетности је у периоду од 1908. до 1923. године издала *Приносе за хрватски правноповјесни речник* Владимира Мажуранића и у њима се налазе многа тумачења речи турског, арапског и персијског порекла. Српска академија наука у Београду је издала *Речник косовско-метохијског дијалекта* Глише Елезовића 1932. године. Шкаљић сматра да је рад Петра Скока *Прилози проучавању турцизама у српскохрватском језику* „веома запажен и зналачки обрађен”, а објављен је у часопису за словенску филологију *Славија* 1937–1938. године. Следећи рад који је Шкаљић имао прилике да сретне је рад доктора Ивана Есиха. Он је објавио *Турцизми: Рјечник турских, арапских и перзијских ријечи у хрватском књижевном језику и пучком говору*, међутим, Шкаљић га сматра непоузданим извором због некритички проверених извора којима се аутор служио. Последњи рад који Шкаљић наводи је *Ријечник страних ријечи, израза и кратица* објављен 1951. године, а који је приредио др Братољуб Клаић.

Шкаљић је представио радове који су објављени до 1951. године, а нас је интересовало који су још радови о турцизмима у српскохрватском или српском језику објављени у међувремену. Марта Бјелетић је 1995. године објавила рад *Турцизми у српскохрватској терминологији сродства*. Јежи Русек је 2004. године у Јужнословенском филологу објавио рад *Турцизми у Новом завету Вука Караџића*. Снежана Петровић је истраживала туризме па је своја истраживања објавила у раду *Турцизми у српском призренском говору: на материјалу из рукописне збирке речи Димитрија Чемериџића*. Такође је анализирала туризме у кулинарству, па је 1995. године објавила рад *Неки турцизми у српскохрватској кулинарској терминологији*. Снежана Петровић је такође аутор и следећих радова о турцизмима: *Историјат и стање проучавања турцизама у српскохрватском језику* и *О значају проучавања турцизама из предвуковског периода на материјалу Старих српских записа и натписа Љубомира Стојановића*. Марија Ђинђић је 2014. године одбранила своју докторску дисертацију *Турцизми у савременом српском књижевном језику (семантичко-деривациона анализа)*. Са Наташом Вуловић је написала рад *О морфолошко-семантичкој вредности турског придева кара у српском лексичком систему*. Од свих горе наведених радова, рад Марије Ђинђић и Наташе Вуловић о турском придеву *кара* се једини бави хроматском лексиком турског порекла у српском језику, тачније бави се само једном лексемом. У овом раду истражујемо и остале речи турског порекла којима се означавају боје и њихове нијансе. За потребе овог рада грађу ћемо ексцерпирати из речника *Турцизми у српскохрватском језику* Абдулаха Шкаљића.

Абдулах Шкаљић је своју грађу за речник турцизама прикупљао половином 20. века тако да се у његовом речнику налазе турцизми који су се активно користили у првој половини 20. века, а вероватно и раније, у другој половини 19. века. Као сарадник Института за проучавање фолклора у Сарајеву, Шкаљић се посветио проучавању турцизама који су коришћени на територији Босне, стога се у овом речнику налазе турцизми са тих простора, а не са целог српско-хрватског подручја. На тим просторима су се турцизми боље очували него у осталим подручјима јер су их користили муслимани који су из турског језика и исламске културе позајмљивали велики број речи и појмова. Шкаљић је у овај речник уврстио речи за које је мислио да су у српскохрватски језик дошле из турског или преко турског језика. Највише је посветио пажњу речима из фолклорне грађе, тако да речи које је уврстио у речник потичу из живог говора и књижевности народа који је живео у Босни у првој половини 20. века.

Осим речи страног порекла, у Шкаљићевом речнику се налазе и најфреквентније домаће изведенице од турских, персијских и арапских речи. У овом речнику се налази „8.742 ријечи (израза) са 6.878 појмова” (Шкаљић 2015). Шкаљић је извршио класификацију и поделу турцизама у свом речнику према статусу који они имају у нашем народном и књижевном језику понаособ. Према тој класификацији постоји група потпуно одомаћених речи у српскохрватском језику. Ова група обухвата две подгрупе. Прва подгрупа представља речи које се не могу

заменити речима из нашег језика, а друга обухвата речи које имају одговарајуће синониме у нашем језику.

Реч *боја* спада у прву подгрупу – у речи које немају одговарајући српски синоним. Савремени српски језик не познаје синоним словенског порекла који би био одговарајућа замена за реч *боја*. Према френквенцијској листи турцизама коју је сачинила Марија Ђинђић, именица *боја* спада у десет најфреквентнијих турцизама које се користе у српском језику. Према статистичком прегледу фреквенције турцизама базираном на учесталости јављања лексема, реч *боја* заузима 4. место са 15.296 потврда у Корпусу савременог српског језика. Ова именица је потпуно одомаћена у српском језику и говорници српског језика је не препознају као страну и користе је учестало (Ђинђић 2013). Познато је да турцизми лагано нестају из српског језика. Драгићевић (2018) наводи податак Марије Ђинђић да се у српском језику данас користи око 3.000 турцизама који спадају у одомаћену лексику. У Шкаљићевом речнику се налази 8.742 речи, што је скоро три пута више од броја турцизама који су данас присутни у фонду српског језика. Дакле, nestало је скоро 6.000 речи. Реч *боја* је опстала до данас и врло добро се адаптирала у српском језику. Нас је заинтересовало да ли су и остали турцизми који означавају боје такође опстали у савременом српском језику.

О грађи

Ексерпирањем грађе из Шкаљићевог речника, издвојили смо 73 речи које означавају боје. Поред њих, у речнику се налазе и именице и придеви који индиректно упућују на боје, као и глаголи који означавају активности у вези са бојењем и бојама, што указује на разноврстан вокабулар и потребу народа да прецизно именује појмове из те категорије.

Овде ћемо представити свих 73 речи по абecedном редоследу, тј. редоследу по којем се налазе у речнику турцизама. У загради се налази дефиниција, тј. превод сваке речи и боја коју означава: *ал* (отворено црвен, румен, ружичаст), *ала* (шарен, пегава, вишебојан), *алаџи* (шарен), *алали* (ружичаст, црвенкаст), *аласт* (ружичаст), *алатаст* (црвенкаст), *албабери* (јасно црвене боје као крв), *ален*, *алев* (црвен, јасноцрвене боје), *алмаси* (бледоружичасте боје), *алтуни* (златне боје, златкаст), *ачикмави* (светлоплаве боје), *аспури* (затвореноцрвене боје), *атеши* (ватренасте боје), *азуран* (плав, боје плаветнила неба), *бакама* (боје као бакам, румен), *баруди* (који је боје као барут), *бејаз* (бео), *бејази* (беле боје), *бејазли* (беле боје), *чивитли* (боје као чивит, модре боје), *денизи* (плавозелене боје, боје мора), *доратаст* (затвореноцрвене, смеђе боје), *ђувез* (затвореноцрвен, црвено-љубичаст), *ђувезли* (затвореноцрвен, црвено-љубичаст), *есмер* (црнкаст, гарав), *есмераст* (црномањаст), *гокмави* (плаве боје као небо, азуран), *голуби* (пепељасте боје), *гримиз* (љубичасто-црвена боја), *јагазли* (црномањаст, кестењасте боје), *јакути* (боје као рубин), *јешил* (зелен), *јорговани* (боје као јоргован), *кахваји* (кахваст, смеђ попут кафе), *канли* (црвен као крв), *кара* (црн),

карпузи (боје лубенице), *кинали* (окнивен, боје кне), *којешил* (затворенозелене боје, угаситозелене боје), *којвишињеви* (затвореновишњево боје), *крмез* (црвене боје као крмез), *крмзи*, *крмзли* (црвен), *крмези* (црвен), *кулатаст* (сивопепељасте боје, боје олова), *кумријаст* (боје као гугутка), *купуси* (боје као купус), *курциуми* (оловне боје), *лахани* (бледозелене боје као млад купус), *лал* (ружичаст, боје као рубин), *лимуни* (жуте боје као лимун), *лулеђи* (цигласте боје), *мави* (плав као небо), *меневии* (модролубичасте боје као љубичица), *мор* (љубичаст), *мораст* (љубичаст), *мор-меневии* (љубичасто-вишњево боје), *наранџаст*, *наранџаст* (боје наранџе), *партокали* (наранџасте боје), *пембе*, *пенбе* (ружичаст), *пирози* (зеленкастоплаве боје као тиркиз), *сијах* (црн, мрк), *сингав* (сив, угаситоловне боје), *скерлет* (црвен), *сутмави* (белкастоплаве боје као млеко), *шафрани* (жуте боје као шафран), *тарчини* (боје као цимет), *турунџи* (боје као горка поморанџа), *укојмави* (затвореноплава боја), *варакли* (сребрнасте боје), *вишињеви* (вишњево боје), *зејтини* (боје као маслиново уље), *зердаст* (жуткаст), *жафрани* (боје као шафран).

Класификација грађе

Да бисмо начинили прегледнију класификацију грађе и бољи увид у називе боја и њихових нијанси, лексеме смо најпре груписали према бојама и нијансама које оне означавају. Послужили смо се класификацијом Берлина и Каја из 1969. године. Према тој класификацији постоји 11 основних боја: црвена, наранџаста, жута, зелена, плава, љубичаста, ружичаста, смеђа, сива, црна и бела. Поред ових 11 основних боја које препознају Берлин и Кај, у Шкаљићевом речнику се налазе још две категорије боја које смо назвали „металне” и „комбиноване” боје. „Металне” боје се односе на оне речи које означавају боје племенитих метала као што су злато и сребро. У „комбиноване” боје спадају оне речи које означавају комбинацију више боја. Следи класификација свих 73 хроматских лексема у 13 категорија.

Лексеме којима се означава црвена боја и њене нијансе: *ал* (отворено црвен, румен), *алатаст* (црвенкаст), *албабери* (сасвим јасно црвене боје, црвен као крв), *ален*, *алев* (црвен, јасноцрвене боје), *аспури* (затвореноцрвене боје), *атеши* (ватренасте боје), *баками* (боје као бакам, румен), *гримиз* (љубичасто-црвена боја), *доратаст* (затвореноцрвене, смеђе боје), *јакути* (боје као рубин), *канли* (црвен као крв), *карпузи* (боје лубенице), *кинали* (окнивен, боје кне), *којвишињеви* (затвореновишњево боје), *крмези* (црвене боје као крмез), *крмзи*, *крзли* (црвен), *крмез* (црвен), *лулеђи* (цигласте боје), *вишињеви* (вишњево боје), *скерлет* (црвен).

Лексеме којима се означава наранџаста боја и њене нијансе: *наранџаст*, *наранџаст* (боје наранџе), *партокали* (наранџасте боје), *турунџи* (боје као горка поморанџа, посебна врста поморанџе).

Лексема којима се означава жута боја и њене нијансе: *лимуни* (жуте боје као лимун), *шафрани* (жуте боје као шафран), *зердаст* (жуткаст), *жафрани* (боје као шафран).

Лексема којима се означава зелена боја и њене нијансе: *јешил* (зелен), *којешил* (затворенозелене боје, угаситозелене боје), *купуси* (боје као купус), *лахани* (бледозелене боје као млад купус), *зејтини* (боје као маслиново уље).

Лексема којима се означава плава боја и њене нијансе: *азуран* (плав, боје плаветнила неба), *ачикмави* (светлоплаве боје), *чивитли* (боје као чивит, модре боје), *денизи* (плавозелене боје, боје мора), *гокмави* (плаве боје као небо, азуран), *јорговани* (боје као јоргован), *мави* (плав као небо), *пирози* (зеленкастоплаве боје као камен пирозе; пирозе је тиркиз), *сутмави* (белкастоплаве боје као млеко), *укојмави* (затвореноплаве боје).

Лексема којима се означава љубичаста боја и њене нијансе: *меневши* (модрољубичасте боје као меневша, питома љубичица), *мор* (љубичаст), *мораст* (љубичаст), *мор-меневши* (љубичасто-вишњеве боје), *ћувез* (затвореноцрвен, црвено-љубичаст; затвореноцрвен са прелазом на љубичасто), *ћувезли* (затвореноцрвен, црвено-љубичасте боје).

Лексема којима се означава ружичаста боја и њене нијансе: *алали* (ружичаст, црвенкаст), *аласт* (ружичаст), *алмаси* (бледоружичасте боје), *лал* (ружичаст, боје као рубин), *пембе*, *пенбе* (ружичаст).

Лексема којима се означава смеђа боја и њене нијансе: *јагазли* (црномањаст, кестењасте боје), *кахваји* (кахваст, смеђ попут кафе), *тарчини* (боје као цимет). Лексема којима се означава сива боја: *голуби* (пепељасте боје), *кулатаст* (сивопепељасте боје, боје олова), *кумријаст* (боје као кумрија; кумрија је птица гугутка), *куруму* (оловне боје), *сингав* (сив, угаситооловне боје).

Лексема којима се означава црна боја и њене нијансе: *баруди* (који је боје као барут), *есмер* (црнкаст, гарав), *есмераст* (црномањаст), *кара* (црн), *сиџах* (црн, мрк).

Лексема којима се означава бела боја: *бејаз* (бео), *бејази* (беле боје), *бејазли* (беле боје).

Лексема којима се означавају „металне” боје: *алтуни* (златне боје, златкаст), *варакли* (сребрнасте боје).

Лексема којима се означавају „комбиноване” боје (комбинације више боја): *ала* (шарен, пегав, вишебојан), *алаџи* (шарен).

Након груписања лексема за боје на овај начин, запазили смо да се црвена боја и њене нијансе описују помоћу 20 лексема и да оне имају највише назива. Остале боје имају упадљиво мањи број ознака у својој групи: плава 10, љубичаста 6, ружичаста, црна, сива и зелена по 5, жута 4, бела, смеђа и наранџаста по 3, „металне” боје и „комбиноване” боје по 2 речи. Зашто црвена боја има толико назива у односу на остале боје? Претпостављамо да је народ са тих простора имао потребу да именује црвену боју на много различитих начина због њеног великог значаја. Тај значај вероватно лежи у њеној симболици. „Црвена је боја најјачег интезитета, а у многим културама се сматра најважнијом бојом чија је симболика најдубље повезана с тајном живота” (Lariš 2014). „Црвена је боја

ватре и крви, па је најдубље повезана са принципом живота” (Лазаревић 2013). Дакле, црвена боја у односу на друге боје има привилегију да буде именована најбројнијом групом хроматске лексике. Шта црвена боја означава у турској култури? „У турском је друштву црвена боја симбол снаге, односно национализма и националног заноса, а од раздобља османске владавине, заједно са белом бојом, боја (османске) турске заставе” (Glasnović 2017). „Црвена боја се користи дазначи плодове биљака и природу у турском језику” (Ulbossyn & Mandal 2019). Данас турска застава сведочи о важности црвене боје у турској култури и друштву, док хроматска лексика из Шкаљићевог речника сведочи о честој употреби плодова биљака и минерала и значају крви и ватре у турској култури у прошлости јер су управо они мотивисали називе за наведене лексеме.

Интересовало нас је да ли се ових 20 речи за црвену боју из речника турцизама налазе у употреби у српском језику данас. Користили смо једнотомни речник српског језика Матице српске како бисмо проверили присуство тих речи у савременом језику. Већина лексема из Шкаљићевог речника које означавају црвену боју не користе се у савременом српском језику. Једнотомни речник Матице српске бележи друге лексеме којима се означава црвена боја и њене нијансе. Следи списак именица из Једнотомника које означавају црвену боју: *багра, ватрена боја, кармин, кошенила, крмез, порфира, ружа, руј, руменило, сандалова боја, скрлет, теракота*. Поред именица, пронашли смо и придеве који описују различите црвене нијансе: *алатаст, алев, багренаст, бакарни, бакарноцрвен, бордо, броћаст, ватрен, винаст, вишњев/вишњикаст, гримизан, доратаст, жаркаст, жарки, јарки, крвав, крмезан, пламен, пурпуран, руд, рујан, румен, рубинов, рус, рђаст, сукрвичан, суцрвен, цигласт, циглен, цинобераст, црвен, црвенкаст*.

Следи табела у којој је дат преглед турцизама и одговарајућих савремених придева које означавају дату црвену нијансу.

Турцизам из Шкаљићевог речника	Придев у савременом српском језику
ал	жарки, јарки, румен, рус, рујан
алатаст	алатаст, жаркаст, суцрвен, црвенкаст
албабери	крвав, цинобераст
алев	алев
аспурили	бордо
атеши	ватрен, пламен
баками	румен, рујан
гримиз	гримизан, пурпуран, багренаст

доратаст	доратаст, рђааст, руд, рус
јакути	рубинов
канли	крвав, цинобераст
карпузи	сукрвичав (као незрела лубеница)
кинали	х
којвишњеви	затвореновишњев
крмези	бордо
крмзи, крзли	
крмез	
лулеђи	цигласт, циглен
вишњеви	вишњев, вишњааст
скрлет	скерлетан, пурпуран

Табела јасно показује да скоро за сваку нијансу описану турцизмом из Шкалаћевог речника данас имамо одговарајућу реч у савременом српском језику. Једини турцизам који нема одговарајући заменски придев у једнотомнику је *кинали*, реч која означава боју кане, биљке *Lawsonia inermis* која се данас користи за фарбање косе и привремене тетоваже, а некада је служила и за фарбање ноктију.

Упоредивањем лексема које означавају црвену боју и њене нијансе у Шкалаћевом речнику са лексемама које означавају исту боју и исте нијансе у Речнику српског језика Матице српске, пронашли смо пет лексема са истим значењем. *Алев*, *алатаст*, *гримиз*, *доратаст*, *крмезли* и *скерлет* се налазе у речнику турцизама, док се у Једнотомнику Матице српске налазе следећи облици ових речи: *алев*, *алатаст*, *доратаст*, *гримизан* и *скерлетан*, *крмезан*. Речи *алев*, *алатаст* и *доратаст* имају исти облик у оба речника, док се речи које носе исто значење као *гримиз*, *крмезли* и *скрлет* могу наћи у једнотомнику у другачијем облику, са домаћим творбеним наставком *-ан* (*гримизан*, *крмезан*, *скрлетан*).

Приметили смо да данас имамо и по неколико савремених придева који описују једну нијансу, док се у речнику турцизама углавном користила једна реч за дату нијансу. Савремени српски језик поседује више речи којима означавамо црвене нијансе него што је коришћено турцизама у српскохрватском језику у Босни у првој половини 20. века. Иако је већина турцизама из Шкалаћевог речника који означавају црвену боју нестала, потреба да се речима дочара црвена боја и њене нијансе опстаје. Интересује нас шта се дешава са преосталим нијансама црвене боје и на који начин се те нијансе црвене боје из Шкалаћевог речника данас означавају у савременом српском језику.

С обзиром на велики број назива за црвену боју и њене нијансе, како у речнику Абдулаха Шкаљића, тако и у Једнотомнику Матице српске, желели смо да сазнамо како се говорници савременог српског језика сналазе када треба да именују различите нијансе ове боје, да ли користе неки од турцизама или неку од савремених речи, да ли су им заиста потребне посебне речи да опишу разлике у нијансама или сматрају да је довољно само описати боју. Групу од 30 испитаника, студената докторских академских студија, мастер академских студија и италијанистике на Филолошком факултету Универзитета у Београду, питали смо како би назвали следеће нијансе: *отвореноцрвен*, *црвенкаст*, *јасноцрвен*, *затвореноцрвен*, *боје ватре*, *светлоцрвен*, *љубичасто-црвен*, *боје вишње*, *боје лубенице*, *боје крви*, *боје рубина*, *тамноцрвен као вишња*, *боје цигле*, и *боје кане*. Нијансе су испитаницима описане дефиницијама 14 речи које означавају црвену боју и њене нијансе у Шкаљићевом речнику. Нисмо поновили идентичне дефиниције двају или више различитих назива за исту нијансу, стога смо у анкети навели мање дефиниција за црвене нијансе него што их има у речнику турцизама. Циљ анкете је да проверимо којим ће се називима за боје говорници савременог српског језика послужити да именују ове нијансе и да ли ће се међу њиховим решењима наћи било турцизми из Шкаљићевог речника, било речи из Матичиног Једнотомника. Такође ћемо проверити колико су ти називи за боје из оба речника потребни говорницима у свакодневној комуникацији данас и да ли постоји потреба за мноштвом речи које означавају црвену боју и њене нијансе. Уколико не постоји потреба за посебним речима, која су то решења којима говорници прибегавају када именују црвене нијансе данас.

Следе резултати анкете са свим наведеним одговорима испитаника:

1. *отвореноцрвен*: светлоцрвен, црвен, црвенкаст, корални, бледоцрвен, бљештавоцрвен, розикаст, јакоцрвен
2. *јасноцрвен*: јаркоцрвен, црвен, бордо, румен, кармин, дрчавоцрвен, баш-црвен, крв-црвен
3. *светлоцрвен*: црвен, бејби црвен, бледо црвен, розе, цреп-црвен, испрано црвен, наранџаст
4. *затвореноцрвен*: тамноцрвен, бордо, бургунди, трула вишња, теракота
5. *црвенкаст*: бледоцрвен, црвенкаст, помало црвен, здраво црвен, ружичаст, црвен, цигла, нежно црвен
6. *љубичасто-црвен*: циклама, модар, бордо, љубичаст, пурпуран, наранџаст, љубичанствен, тамноцрвен, поносно црвен, интригантантно црвен
7. *тамноцрвен као вишња*: трула вишња, бордо, ројал црвено, вишња, црвен, скоро браон, опасно црвен, крв-црвен, браон, затвореноцрвен
8. *боје крви*: крв-црвен, црвен, бордо, права црвена, јаркоцрвена, месо-црвен, скоро бордо, густо црвен
9. *боје лубенице*: розе, црвен, лубеничаст, ружичаст, розикасто-црвен, ружичастоцрвен, бледо розе, бледо црвен, слатко црвен, лубеничasto-црвен, светлоцрвен

10. *боје вишње*: кармин црвен, бордо, црвен, тамноцрвен, вишња, киселкасто црвен, вишњица-црвен, јако црвен, лепо црвен, загаситоцрвен
11. *боје рубина*: рубин-црвен, црвена, трула вишња, тамноцрвен, сјајно црвен, зрело црвен, вино-црвен, провидно-светлеће црвен, руби, винско црвен
12. *боје цигле*: наранџасто-црвен, наранџаст, цигла-црвен, теракота, цигласт, прљаво-црвен, цигласто румен, окер, право црвен, испрано црвен, јаркоцрвен
13. *боје ватре*: жуто-црвен, наранџаст, ватрено црвен, наранџасто-црвен, шаргарепа, живо црвен, топло црвен, ватренаст, наранџасто-жуто-црвен, црвен, жут, жаркоцрвен, ватрен, наранџасто-жут
14. *боја кане*: наранџасто-црвен, тамноцрвен, бордо, кана-црвен, канска боја, наранџаст, црвен

На основу одговора испитаника можемо закључити да није употребљен ни један турцизам из Шкаљићевог речника да би се описала црвена боја. Иако се у речнику Матице српске налазе турцизми из Шкаљићевог речника *алатаст*, *алев*, *гримизан*, *доратаст*, *крмезан* и *скерлетан*, у анкети их нема међу одговорима. Испитаницима очигледно ове посебне речи нису потребне ни у виду турцизама ни у виду савремених речи да би описали ове црвене нијансе. Од речи које се налазе у Једнотомнику Матице српске, испитаници су употребили следеће: *црвенкаст*, *бордо*, *рубинов* (у облику *рубин-црвен*), *крвав*, *цигласт*, *теракота*, *кармин*, *румен* и *вишњев* (у облику *вишња*). Интересантно је да је реч *бордо* међу одговорима употребљена да значи следеће нијансе црвене: *јасно-црвен*, *затвореноцрвен*, *љубичасто-црвен*, *тамно-црвен*, *боје крви*, *боје кане* и *боје вишње*. Такав је случај и са многим другим речима које су употребљене да означе различите нијансе. На пример, *теракота* међу одговорима у анкети означава боју цигле али и затвореноцрвену боју, док *кармин* означава боју вишње и јасноцрвену боју. На основу ових неподударности, закључујемо да говорници имају различиту перцепцију црвене боје и њених нијанси и да углавном користе описе у виду сложеница и полусложеница како би их описали. Чак се ни описи различитих испитаника не подударају, стога може доћи до забуне када говорници користе исту реч да опишу различите нијансе. Закључујемо да говорницима нису потребе посебне речи да би описали дате боје. Међутим, њихова индивидуална и различита перцепција боја и нијанси поставља следеће питање: да ли коришћење непрецизних и нестандартних термина да се значи црвена боја и њене нијансе води ка неспоразуму у комуникацији? Претпостављамо да свакако долази до забуне када саговорници мисле на различите нијансе, а употребе исту реч. Дакле, потреба за прецизно дефинисаном хроматском лексиком постоји, али говорници ту потребу вероватно не препознају, што показују резултати анкете. Пошто је народ са територије Босне користио поменутих 20 турцизама са врло прецизним и одређеним значењем црвене боје и њених нијанси, претпостављамо да је у њиховој комуникацији неспоразум био сведен на минимум.

Боју лубенице би народ из Босне означио речју *карпузи*, док савремени говорници боју лубенице, али и друге нијансе црвене, описују уз помоћ више истих речи (*розе, црвен, лубеничаст, ружичаст, розикасто-црвен, ружичастоцрвен, бледо розе, бледо црвен, слатко црвен, лубеничasto-црвен, светлоцрвен*). С друге стране, савремени речници бележе врло прецизну лексику за црвене нијансе, али их говорници слабо користе тако да та прецизна лексика не доприноси јасној комуникацији јер се не користи. Нас интересује одговор на следеће питање: Зашто савремени говорници не користе лексику за црвене нијансе која се може наћи у нашим речницима савременог језика? Претпостављамо да одговор лежи у чињеници да корпусе речника чине књижевна, научна и стручна дела, док се говорници углавном служе разговорном лексиком. Бивајући изложени разговорном језику у већој мери него делима која чине корпус савремених речника, савремени говорници нису имали прилике да се упознају са прецизно дефинисаном хроматском лексиком па настављају да користе њима већ познату лексику.

Следећа табела даје упоредни преглед турцизама, њихових дефиниција из Шкаљићевог речника, најучесталијих одговора испитаника (од 11 до 16 испитаника, од укупно 30, навело је дате речи као своја решења) и савремених придева забележених у Матичином Једнотомнику.

Турцизам из Шкаљићевог речника	Дефиниција турцизма	Најучесталији одговори испитаника	Придев у савременом српском језику
ал	отвореноцрвен	светлоцрвен	алатаст, жарки, жарки, румен, рус, рујан
алатаст	црвенкаст	бледоцрвен	жаркаст, суцрвен, црвенкаст
албабери	боје крви	крвцрвена	крвав, цинобераст
алев	јасноцрвен	јаркоцрвен	алев
аспурли	затвореноцрвен	тамноцрвен	бордо
атеши	боје ватре	жутоцрвен	ватрен, пламен
баками	црвенкаст	бледоцрвен	румен, рујан
гримиз	љубичасто-црвен	циклама	гримизан, пурпуран, багренаст
доратаст	затвореноцрвен	тамноцрвен	доратаст, рђааст, руд, рус
јакути	боје рубина	рубинцрвена	рубинов

канли	боје крви	крвцрвена	крвав, цинобераст
карпузи	боје лубенице	розе	сукрвичав (као незрела лубеница)
кинали	боје кане	наранџасто-црвена	х
којвишњеви	тамноцрвен као вишња	трула вишња	затвореновишњев
крмези	црвен	црвен	бордо
кормзи, крзли	црвен	црвен	
крмез	црвен	црвен	
лулеђи	боје цигле	наранџастоцрвена	цигласт, циглен
вишњеви	боје вишње	кармин црвена	вишњев, вишњаџ
скерлет	црвен	црвен	скерлетан, пурпуран

У табели можемо видети да се у Шкаљићевом речнику и Речнику Матице српске налазе врло прецизни називи за црвену боју и њене нијансе, док су дефиниције турцизама и одговори испитаника дати описно и то најчешће у облику сложеница, полусложеница и синтагми. Још једном можемо да потврдимо закључак да се чини као да говорницима нису потребне посебне речи да именују црвену боју. Претпостављамо да је то вероватно разлог зашто су турцизми који означавају црвену боју и њене нијансе и који су коришћени на територији Босне у првој половини 20. века у међувремену нестали из употребе. Међутим, објективна потреба да се боје прецизно именују постоји јер се на тај начин неспоразум у комуникацији своди на најмању могућу меру.

Закључак

Након класификације и проучавања наше грађе, можемо закључити да је народ, који је живео на територији Босне и који се користио језиком забележеним у Шкаљићевом речнику, доста пажње посветио именовану боја и њихових нијанси. Највише пажње је посвећено именовану црвене боје и њених нијанси јер она означава велику животну, а уједно и покретачку енергију.

Анкета коју смо спровели помогла је да закључимо да савремени говорници српског језика вероватно немају потребу за прецизирањем нијанси црвене боје. С друге стране, у Шкаљићевом речнику турцизама и Једнотомнику Матице срп-

ске налазе се речи које прецизно означавају све те боје. Чињеница да Матичин речник црпи своју грађу из стручне, научне литературе и новије књижевности може да објасни зашто савремени говорници у свакодневном говору не користе постојеће речи за црвену боју и нијансе.

Било би интересантно детаљније истражити појаву нестанка речи за боје и открити разлоге због којих су се неке задржале данас док су преостале напустиле фонд српског језика. Такође би било занимљиво детаљније проучавати разлоге за некоришћење савремене хроматске лексике. Верујемо да би то биле инспиративне теме за нека даља истраживања.

ЛИТЕРАТУРА

Драгићевић 2018: Р. Драгићевић, *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска.

Ђинђић, Марија. *Туризми у савременом српском књижевном језику*. <fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:9458/bdef:Content/get> 15. 7. 2020.

Ђинђић, Вуловић 2012: М. Ђинђић, Н. Вуловић, „О морфолошко-семантичкој вредности придева кара у српском језичком систему”, Београд: Српски језик XVII, Београд, 411–418.

Лазаревић, Радмила Д. *Лексичко-семантичко поље боја у италијанском и српском језику*. <<https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:9461/bdef:Content/get>> 15. 7. 2020.

Утвић, Милош. *Корпус савременог српског језика (СрпКор): стање и перспективе*. <<http://jerteh.rs/wp-content/uploads/2015/05/Utvic-SrpKor2013.pdf>> 16. 7. 2020.

Шкаљић 2015: Абдулах Шкаљић, *Туризми у српскохрватском језику*, Нови Сад: ИК Прометеј.

Glasnović, Ana. *Boje kao sastavnica turskih poslovice i frazema*. http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9190/1/Glasnovi%C4%87_diplomski_rad.pdf 16. 9. 2020.

Kay, Paul, Brent Berlin, Luisa Maffi, & William Merrifield. *Color Naming Across Languages*. <https://www.researchgate.net/publication/2583658_Color_Naming_Across_Languages> 5. 8. 2020.

Lapiš, Sanja. *Utjecaj boje u komunikaciji i percepciji vizualnog identiteta*. <https://repositorij.ffos.hr/islandora/object/ffos:933> 16. 9. 2020

McNeill, N.B. *Colour and Colour Terminology*. <https://www.jstor.org/stable/4175133?seq=1> 15. 9. 2020.

Ulbossyn, Sarmanbetova and Rajiv Mandal. *Symbolism and Semantics Colors in Kazakh Culture*. https://www.researchgate.net/publication/332510795_Symbolism_and_Semantics_Colors_in_Kazakh_Culture 16. 9. 2020.

ИЗВОРИ

Шкаљић 2015: Абдулах Шкаљић, *Турцизми у српскохрватском језику*, Нови Сад: ИК Прометеј.

Корпус савременог српског језика. <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/>>

Речник српскога језика. Нови Сад: Матица српска. 2011.

Ана Ј. Јовић

CHROMATIC LEXIS IN „TURKISH LOAN-WORDS IN THE SERBO-CROATIAN LANGUAGE” BY ABDULAH ŠKALJIĆ

Summary

This paper is dedicated to chromatic lexis in „Turkish loan-words in the Serbo-Croatian language” compiled by Abdulah Škaljić. We are trying to explain which parts of the spectrum have been named most and what we name them today. We also want to know if the speakers of the modern Serbian language use special words for shades of colors. We have paid special attention to words that denote the color red and its shades, and which were used in the Serbo-Croatian language in the middle of the 20th century and which are used today in the modern Serbian language.

Key words: chromatic lexis, colors, Turkish loan-words, modern Serbian.